

prof. emeritus MIROSLAV BERTOŠA (1938. – 2023.)

Pročitamo li ili čujemo spominjanje imena prof. emeritusa Miroslava Bertoše, s osjećajem divljenja i poštovanja sinut će nam u mislima ova ili ona njegova knjiga, neke od njegovih inovativnih spoznaja ili teza koje potiču na razmišljanje i istraživanje. Nećemo odoljeti, a da nam ne izazove osmijeh simpatije njegov – nekako u inat napredovanju životne dobi – sve mladenačkiji stil i postupno uvođenje svojevrzne ležernosti u komunikaciji, prateći leksik i trendove kod mladih, pritom uz uvijek krepko držanje i nesmanjeni žar za novim istraživanjima tako da se na njegovim dobro posjećenim predavanjima uvijek moglo čuti puno povijesnih novina. Ukratko, njegov me rad podsjeća na naše ubrzane marševe Radićevom ulicom na Gornji grad ili od tramvajske stanice na križanju Ulice grada Gospića i Čavićeve ulice do Fakulteta hrvatskih studija, ili pak na njegovo „grabljenje“ onako dviju po dviju stepenica. Čovjek i intelektualac koji zadivljuje čitatelja novom knjigom, ostavlja publiku bez daha nadahnutim predavanjem, trasira nove istraživačke teme i pristupe te diktira ritmom inovacija u historiografskim istraživanjima, iznenadio nas je – ovaj put neugodno i konačno – viješću o svom iznenadnom odlasku pred kraj ljeta. Naime, profesor emeritus Miroslav Bertoša preminuo je u Puli 24. kolovoza 2023.

Miroslav Bertoša rodio se 17. svibnja 1938. u Beogradu, od oca Ivana, diplomiranog inženjera agronomije i vještaka na Općinskom sudu, pripadnika zadnjeg naraštaja maturanata Hrvatske gimnazije u Pazinu i međuratnog istarskog emigranta iz sela Bertoši pokraj Pazina, te majke Zore, rođene Nikić, učiteljice. Do studenog 1947., kad se njegova obitelj nastanila u Puli, selio se od Kosančića (u Vojvodini), preko Novog Sada, Beograda, sela Slanci (kod Beograda), Smedereva, Beške (kod Rame), Sombora, Nuštra i Antunovca (kod Virovitice) do Lovrana. U Puli je 1949. završio osnovnu školu, a 1957. Hrvatsku gimnaziju. Od 1954. počeo je objavljivati prozne i esejističke priloge u zagrebačkom *Poletu* i pulskom omladinskom listu *Istarski borac*, kojeg je i uređivao od 1955. do 1957., dok je za vrijeme studija u Zagrebu uređivao kulturnu rubriku *Studentskog lista* (1959. – 1960.), a u to je vrijeme surađivao i s drugim časopisima. Diplomirao je povijest s književnošću na Pedagoškoj akademiji u Puli 1963., a nastavio je i studij povijesne grupe predmeta na Filozofskom fakultetu u Zagrebu gdje je diplomirao 1966. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu obranio je doktorsku disertaciju *Gospodarske i društvene prilike u mletačkom dijelu Istre u doba kolonizacije XVI. i XVII. stoljeća* (1981.).

Godine 1963. zaposlio se kao voditelj Metodičko-didaktičkog praktikuma na Pedagoškoj akademiji u Puli, a potom kao asistent na katedri za Nacionalnu povijest te je 1969. prešao u Sjeveroadrijski institut JAZU (danas: Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci, s Područnom jedinicom u Puli), gdje je 1981. izabran u zvanje znanstvenog suradnika; u zvanje znanstvenog savjetnika izabran je 1986., a 1990. postaje Akademijin član suradnik u Razredu za društvene znanosti. Za redovitog profesora Pedagoškog (danas Filozofskog) fakulteta u Puli izabran je 1993., dok je znanstveni savjetnik u trajnom zvanju (po suvremenom nazivlju: u trajnom izboru) postao 1999. Od 1993. do 1995. bio je honorarno zaposlen na studiju Razredne nastave na Pedagoškom fakultetu u Puli, a od 1994. na novouspostavljenom studiju Povijesti istoga Fakulteta, čiji je bio pokretač i dugogodišnji pročelnik. Od 2003. do umirovljenja 2008. bio je zaposlen u punom radnom vremenu na Filozofskom fakultetu u Puli, a 2008. izabran je za profesora emeritusa na Filozofskom fakultetu Sveučilišta „Jurja

Dobrić“ u Puli. Predavao je i na Odjelu za informatologiju i komunikologiju Sveučilišta u Zadru, na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, na Filozofskom fakultetu u Rijeci, na studiju Povijesti stanovništva na Sveučilištu u Dubrovniku, kao i na Filozofskom fakultetu u Splitu.

Na razini Istre, Miroslav Bertoša istaknuo se kao glavni urednik časopisa *Istarski mozaik* (1967. – 1968.). Jedan je od autora *Knjige o Istri* (Zagreb, 1968.) koja je predstavljala jedno od polazišta kako kasnijim povjesničarima za početak svojih promišljanja i istraživanja, tako i generacijama Istrana za upoznavanje povijesti svoga zavičaja.

Iako je već polovicom 60-ih godina počeo istraživati i objavljevati znanstvene studije o doseljavanju u Istru u prvim stoljećima novoga vijeka, njegova se prva samostalna knjiga *Proština 1921. Antifašistički pokret seljaka jugoistočne Istre* (Pula, 1972.) bavi aktualnom tematikom iz suvremene političke povijesti Istre. Pričao mi je o odlasku u Rim u društvu književnika Ive Siljana na intervjuiranje Ante Cilige, kako su se suočili s tamošnjom prometnom vrevom, s Ciliginim „oprezom“... Usprkos posve znanstvenom pristupu, zasnovanom na analizi arhivskih dokumenata, bavljenoj tom temom donijelo mu je ne male neugodnosti i prozivanja koji su potrajali do druge polovice 80-ih godina. Primjerice, u *Svijetu* (Sarajevo, 7. ožujka 1983., br. 1291, str. 13) između ostalog stoji: „(...) onda svakako valja imati na umu da je bilo još propusta u izdavačkoj djelatnosti i informiranju. Tako je npr. historičar Miroslav Bertoša u dnevniku ‘Glas Istre’ – ‘Novi list’ 30. marta 1981. započeo objavljivanje serije ‘Seljački pokret u jugoistočnoj Istri 1921.’ u kojoj na perfidan način pokušava rehabilitirati Antu Ciligu (...). Iako se to veoma dobro zna u našim društvenopolitičkim strukturama, historičar Bertoša nastavlja svoju djelatnost koju je u vezi s tom problematikom započeo u vrijeme nacionalističke euforije u Hrvatskoj 1971. O njegovom tekstu bilo je riječi prvom polovinom prošle godine na sastanku aktiva novinara-komunista Pule kome su prisustvovali predstavnici OK SKH Pula.“

Miroslav Bertoša bavio se proučavanjem povijesti Istre u ranom novom vijeku, proučavanjem historiografija koje su se bavile Istrom i značajkama njihovih uradaka (s obzirom na to da se hrvatska historiografija o Istri razvila tek nakon 1945.), političkom i gospodarskom poviješću, demografskom poviješću, poviješću migracija, zdravstvenim prilikama (problematikom gladi i smrtnosti), proučavanjem društvenih skupina i marginalaca, razbojnika i kradljivaca. Bio je inspiriran avangardnim nastojanjima francuske „škole Annales“ te je, kako po sadržaju svojih radova, tako i po metodološkom pristupu u oblikovanju istoga, Bertoša dugo u našoj historiografiji imao ulogu uzora i jednog od vodećih inovatora. Naime, kao istraživač bio je vrlo vitalan i težio je za otvaranjem novih tema, kao autor bio je iznimno plodan, s profinjnim stilom, s istančanom i literarno iznijansiranim naracijom. Pratio je trendove u francuskoj, talijanskoj i drugim zapadnim historiografijama pa je, na temelju tako stečenih teorijskih znanja i s urođenim smislom za praktičnu primjenu novih pristupa u istraživanju prošlosti, Miroslav Bertoša utjecao na moderniziranje historiografskih postupaka u hrvatskoj historiografiji. Bavio se i problemima razvoja povijesne misli i historiografije općenito te metodologijom nastavnog i znanstvenog procesa u povijesti.

Zapravo, središnji tematski blok u znanstveno-istraživačkom radu Miroslava Bertoše o doseljavanju novih stanovnika u Istru na početku novoga vijeka, kojim se počinje baviti polovicom 60-ih godina, u prvim priložima implicira i njegov angažman oko ukazivanja na tendencioznu i iskrivljenu sliku navedene problematike u djelima crnogorskog povjesničara Gligora Stanojevića (npr. da je Istra više jugoslavenska od ijednog dijela zemlje, uz predimenzioniranje uloge crnogorskih doseljenika itd.). Bertošina knjiga *Istarsko vrijeme prošlo*

(Pula, 1978.), koja se bavi novopridošlim stanovništvom u Istru, već se odlikuje značajkama koje će resiti čitav njegov opus: dobro poznavanje izvora i narativ zasnovan na kritičkoj analizi istih, kao i metodološka inovativnost ukorak s historiografskim trendovima Zapada. U seriji „*Monumenta spectantia historiis Slavoniarum meridionalium*“ (vol. 52) Akademija je objavila Bertošinu knjigu građe *Pisma i poruke istarskih rektora – Epistolae et communicationes rectorum histrianorum. Svezak I. Od 1607. do 1616.* (Zagreb, 1979.). Za razumijevanje društvenih procesa u Istri, kao i polazište za daljnja istraživanja, važna je knjiga Miroslava Bertoše *Etos i etnos zavičaja (Istra kao historiografski problem)* (Pula-Rijeka, 1985.).

Objavljivanjem serije knjiga – zapaženih, hvaljenih, pa i od naših povjesničara uzimanih za uzor – prof. dr. sc. Miroslav Bertoša repositionirao se tijekom druge polovice 80-ih i početkom 90-ih godina od uvaženog stručnjaka za povijest Istre u jednog od članova prve trijade hrvatske historiografije. Najprije je objavio knjigu *Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću. I Kolonizacija (teme i problemi)* (Pula, 1986.), a zatim *Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću. II Društvene strukture, populacija, gospodarstvo* (Pula, 1986.), kao i *Jedna zemlja, jedan rat. Istra 1615/1618* (Pula, 1986.). Kao student Povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu sjećam se općeg dojma, kao i biranih riječi većine profesora o Bertošinoj knjizi *Zlikovci i prognanici. Socijalno razbojništvo u Istri u XVII. i XVIII. stoljeću* (Pula, 1989.), a trajno svjedočanstvo o tome može se pronaći u onih 30-ak osvrti i prikaza te knjige po različitim publikacijama u zemlji i inozemstvu. (Tu moram spomenuti, po mojemu mišljenju, jednu profesorovu iznimnu studiju, koje smo se u više navrata razgovarajući doticali, „Glad i kriza mortaliteta god. 1817: istarski mikrokozmos i evropski kontekst (Obavijest o arhivskim sondiranjima i metodama elaboracije. Prethodne teze za buduću raspravu)“, *Rad JAZU* (1989.), knj. 445, str. 3-53, na temu klimatskih promjena i svekolikih posljedica iz iste proizašlih koja je u našoj historiografiji ostala nenadmašena.) U okolnostima djelovanja i u stanju hrvatske historiografije toga vremena (dok se propagiralo *mainstream* mišljenje o marksističkoj historiografiji), dojam kojeg je ostavljala Bertošina knjiga na čitatelja, s novolansiranom tematikom, sa svojim inovativnim metodološkim pristupom i uz opširno pozivanje na suvremene trendove i postavke zapadne historiografije, usporediva je s magnetskom privlačnošću Trsta toga vremena kupcima iz bivše Jugoslavije, odnosno, kako je pisao o tom gradu pokojni akademik Tonko Maroević „nella prima destinazione d’oltre confine verso l’Occidente, è divenuta il luogo di bramose rivisitazioni, drammatiche fughe e di tentativi di amalgamazione con l’ambiente culturale.“ Dinamično okruženje s početka 90-ih, koje nije zaobišlo ni njegov zavičaj, svakako je inspiriralo Bertošu kao čovjeka i intelektualca na promišljanje i objavljivanje knjige *Istra između zbilje i fikcije* (Zagreb, 1993.). I, konačno, uslijedilo je i drugo dopunjeno i prošireno izdanje knjige *Istra: Doba Venecije (XVI. - XVIII. stoljeće)* (Pula, 1995.). Taj je rad rezultirao, pored niza javnih priznanja i nagrada, i dodjelom *Državne nagrade za znanstveni rad „Bartol Kašić“* (1994.), kao i *Reda hrvatskog trolista i Spomenice domovinske zahvalnosti* (1997.).

Prof. dr. sc. Miroslava Bertošu 90-ih godina nalazimo angažiranog kao divulgatora i popularizatora znanstvenih spoznaja, odnosno diseminatora znanstvenih rezultata – kako bi se reklo suvremenim metadiskursom, odnosno možda bi ga se po tematici, pristupu i ulozi odigranoj od njegovih tekstova prije moglo definirati kao „narodnog prosvjetitelja“ iz vremena *Naše Sloge*. Naime, u to je vrijeme objavljivao feljtone i kolumne na tjednoj bazi u *Glasi Istre* (od 1991. do 2000. u tom je istarskom dnevnom listu objavio gotovo 500 priloga). U to je vrijeme postao i honorarni voditelj Centra u Puli Instituta društvenih znanosti „Ivo Pilar“ iz Zagreba, u sklopu kojeg je pokrenuo i vodio projekt *Istarski Hrvati: između potisnutog identiteta i usporene integracije* (1993. – 1999.). Bio je član Nacionalnog vijeća za visoku

naobrazbu Ministarstva znanosti i tehnologije RH (1994. – 1998.). U tri je navrata bio član Matičnog povjerenstva (danas Matičnog odbora) za područje humanističkih znanosti – polje povijesti, etnologije, antropologije i arheologije (od 1993. do 1999. i od 2001.). Bio je član Hrvatskog odbora UNESCO-a (1994. – 1996.). Od 1999. do 2003. bio je upravitelj Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci (s područnom jedinicom u Puli).

Od ožujka 1995. do prosinca 1998. Miroslav Bertoša obnašao je dužnost prvog generalnog konzula Republike Hrvatske u Trstu za područje sjeveroistoka Italije, tj. Triveneto (Furlanija – Julijska Venecija, Veneto i Trentino – Alto Adige). Iz današnje perspektive i percepcije diplomata Republike Hrvatske kao punopravne članice Europske unije teško je i zamisliti kompleksnost Bertošine funkcije i vještina koje je ista iziskivala. Naime, Hrvatska je još bila u ratu, a sve talijanske političke snage i cjelokupna javnost nisu ju bezuvjetno podržavale u ostvarivanju svojih legitimnih ciljeva. Napose tradicionalno mahom desno raspoložena javnost u Trstu, gdje se moglo čuti aluzije, ali i manje uvijene revendikacije prema nekim hrvatskim krajevima, nije obećavala lagodnu službu. K tome valja imati u vidu i otvorene simpatije nekih talijanskih političara prema pobunjenicima u Kninu (sljednicima talijanskih pomoćnih jedinica iz Drugog svjetskog rata, organiziranih i opremanih od Talijanske vojske po uzoru te korištenih po obrascu kolonijalnih domorodačkih pomoćnih jedinica u Africi – *ascari* – pa se službeni stav u Srbiji o patriotizmu i o antifašizmu četnika ne može odnositi na te formacije u talijanskim okupacijskim zonama). U takvim okolnostima profesor Bertoša odlazi u Trst, uspostavlja konzularnu službu, organizira rad tamošnjeg Generalnog konzulata RH i obavlja redovite konzularne poslove. Što je još važnije, on se posvetio društvenoj i kulturnoj afirmaciji novoosamostaljene države na sjeveroistoku Italije, a u tome se pokazao kao prava osoba na pravom mjestu. Sjećam se, primjerice, kad je one siječanjske večeri 1996. buknuo požar u kazalištu La Fenice u Veneciji i on je odmah pohitao na lice mjesta pružajući podršku i donoseći pomoć za obnovu, što je pozitivno odjeknulo u tamošnjim medijima. Organizirao je predavanja, predstavljanja knjiga i druge kulturne susrete u konzulatu. O profesoru Bertoši svi su govorili s poštovanjem i uvažavanjem: od knjižara i antikvara, knjižničara i djelatnika arhiva do sveučilišnih profesora i drugih javnih ljudi koji su rado posjećivali popularni *terzo piano* („treći kat“); isticali su dugotrajno osobno poznanstvo i hvalili su se praćenjem njegovog historiografskog rada..., a kroz godinu dana boravka u Trstu ni od koga (od općenito kritički raspoloženih sugovornika) nisam čuo negativnog komentara na račun Miroslava Bertoše, generalnog konzula RH u Trstu.

Po profesorovu povratku iz diplomacije započelo je ne samo razdoblje njegovog najintenzivnijeg angažmana u izvođenju sveučilišne nastave, nego se ubrzao i ritam objavljivanja knjiga sve šireg tematskog spektra: *Izazovi povijesnog zanata: lokalna povijest i sveopći modeli* (Zagreb, 2002.); *Istra, Jadran, Sredozemlje: identiteti i imaginariji: feljtoni, elzeviri, kolumne* (Zagreb-Dubrovnik, 2003.); *Tvrđavni spisi Onofrija Del Campa: traktati i memorabilije jednog kondotjera u Dalmaciji u doba Kandijskoga rata* (Rijeka, 2003.), za koju mi je pripala čast prevesti izvorni tekst; zajedno s prof. dr. sc. Robertom Matijašićem bio je urednik *Istarske enciklopedije* (Zagreb, 2005.); u suautorstvu s Josipom Vrandečićem objavljuje *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku* (Zagreb, 2007.); *Kruh, mašta & mast: Prizori i memorabilije o staroj Puli (1947. – 1957.)* (Zagreb, 2007.); u suautorstvu s Borisom Kuzmićem napisao je *Veprinački zakon: 1507. – 2007.* (Veprinac-Opatija, 2007.); u suautorstvu s Fulvijom Tomizzom i Anitom Forlani *Trgovište pod staklenim zvonom* (Pula, 2009.); *Apokalipsa nasilja i njezini jahači: vojnici-pljačkaši, seljaci-razbojnici i doseljenici-nasilnici u Istri XVII. i XVIII. stoljeća* (Zagreb, 2010.), odnosno drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje *Doba nasilja, doba straha: vojnici-pljačkaši, seljaci-razbojnici i doseljenici-nasilnici u Istri XVII. i*

XVIII. stoljeća (Zagreb, 2011.); i konačno, zadnja, posthumna knjiga znakovita naslova, *Trošenje života: Gdje li je život što ga izgubih živeti?* (Zagreb, 2023.).

Što god i koliko god još pisao o profesoru emeritusu Miroslavu Bertoši, o njegovim istraživanjima povijesti Istre i šire, o njegovim zaslugama za razvoj hrvatske historiografije i obrazovanju generacija mladih povjesničara, ni izbliza neće dočarati tog osebnog čovjeka jedinstvenog talenta i radne energije s osobnom knjižnicom, „Knjigogradom“ od 57 000 naslova, odnosno – kako ju je opisao njegov sin, prof. dr. sc. Slaven Bertoša – „Kada sam bio mali, knjige su obuhvaćale sobu, dvije, a sada čak jedanaest soba.“ Kako je rekla Magdalena Vodopija, direktorica sajma knjige u Puli *Sa(n)jam knjige u Istri*: „Odlaskom profesora Bertoše kao da se otkinuo komad Istre. Pomalo odmaknut od dnevnih događanja, zaronjen u svoju mletačku Istru, on je svojom intelektualnom snagom i promišljanjem Istre itekako utjecao na sve nas.“

Marino Manin